ДЕТСКА ГРАДИНА „ЧЕРВЕНАТА ШАПЧИЦА“

гр. Пловдив, р-н „Тракия“, ул. „Маестро Георги Атанасов” № 26

0877667688 ch.shapchica@dg.plovdiv.bg www.chervenata-shapchitsa.com

заличена информация на основание ЗЗЛД

Утвърдил:….

Галина Недева

Директор ДГ “Червената шапчица”

Политика
за превенция и интервенция на насилието и тормоза
в ДГ "Червената шапчица" гр. Пловдив

в изпълнение на

„Механизма за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище“ и

„Алгоритъм за прилагане на Механизма за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище“ и приложенията към него

/съгласно заповед РД 09-611/18.05.2012г. и РД 09- 1871/ 18.12.2015г. на министъра на образованието и науката/

I. АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА
ТОРМОЗ

Настоящата политика за противодействие на тормоз е резултат от нарастващата тревожна тенденция на прояви на насилие и тормоз и във връзка с необходимост от прилагането на цялостен подход за обединяване на усилията на учители, родители, деца и местните институции за превенция и противодействие на тормоз.
Политика е разработена въз основа на „Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище“, утвърден със заповед №РД 09- 5906/28.12.2017 г. на министъра на образованието и науката.
Документът се състои от две основни части – алгоритъм за прилагането му и приложения. В първата част се разясняват понятията „насилие” и „тормоз”, видовете поведение, които те включват, както и белезите, по които да бъдат разпознати. Тази част е информативна и с нея трябва да бъдат запознати всички служители в ДГ „Червената шапчица“.
Във втората част на документа се разглеждат задължителните елементи на училищната политика за противодействие на тормоза. В тази част се разясняват дейностите по превенция и интервенция (реакция), които се осъществяват на равнище училище и на равнище клас, включването на родителите като неизменен участник в процеса на превенция и на интервенция, както и се очертават основните ресурси, които училището и съответно Министерство на образованието и науката трябва да осигурят, за да може ефективно да се противодейства на насилието.

II. ЩО Е НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ. ВИДОВЕ. РАЗПОЗНАВАНЕ.

Тормозът обхваща широк спектър от прояви. Това е явление със сериозни размери, което оставя дълготрайни последици върху психичното здраве и поведението както на децата, които търпят насилие, така и на онези, които го извършват или наблюдават.
„Насилие“ над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.
Физическо насилие е „причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание, без разстройство на здравето”.
Психическо насилие „са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника, попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда”.

Сексуално насилие и злоупотреба над дете според определението на СЗО е „участието на дете в сексуални действия, които той или тя не разбира напълно и за които не е в състояние да даде информирано съгласие, или за които детето не е подготвено от гледна точка на развитието си и не може да даде съгласие, или които са в нарушение на законите или социалните табута на обществото".
„Пренебрегване" е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето да осигури развитието на детето в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.
Насилието може да бъде от възрастен към дете, между деца и от дете към възрастен.
Тормозът спада към насилието над дете и се третира с мерките на Закона за закрила на детето. Според чл. 7, ал. 1 и 2 от Закона за закрила на детето, всяко дете има право на закрила от насилие и всеки, на когото стане известно за дете, преживяло насилие, е длъжен да сигнализира органите по закрила.
В Таблица 1 са разграничени нивата на различните форми на тормоз с оглед причиняване на различна по степен вреда, класификация на формите на тормоз и предприемане на съответни действия.
Тормозът между връстници се разглежда от много автори като групов феномен. Случаите на насилие се извършват в групова среда, в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни. Дан Олвеус (Olweus, 1993) определя тормоза като сбор от съзнателни негативни постъпки, които са дълготрайни, насочени към един и същ ученик от страна на един ученик или група. Тормозът, независимо от това как се упражнява, е деструктивен и опасен вид насилие.

Характеристика на тормоза:

- злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи дете;
- извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция, за да нарани другата физически или психически, да я унизи или изолира от социалния живот;
- повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на агресия.

Основните групи тормоз са:

- Физически тормоз – например, блъскане, щипане, разрушаване, удряне, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение;
- Вербален тормоз – словесни изрази, които имат за цел унижат и оскърбят детето на база раса, пол, религия, сексуалност, увреждане или друго, с което се подчертава различие от останалите. Включва подмятания, подигравки, унижение, заплахи, обиди;
- Психически тормоз – например, подмятане, подиграване, закачане, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на имущество, кражба и хвърляне на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене;
- Социален тормоз – например, избягване, игнориране, изключване от дейността, одумване и разпространение на злобни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с децата, обект на тормоз, изолиране;

 Сексуален тормоз – представлява всяка форма на нежелано словесно, несловесно или физическо поведение със сексуален характер, имащо за цел или водещо до накърняване на достойнството на лицето, и по-специално създаване на смущаваща, враждебна, деградираща (принизяваща), унизителна или обидна обстановка. Включва измислянето на прякори или имена, коментари за външността на някой и подигравки със сексуално значение, неподходящо докосване, бележки и надписи със сексуално съдържание и т.н. до по-екстремни форми на нападане и насилие.

Тормозът може да се случва както във физическата среда, така и във виртуалната среда (кибер тормоз) - чрез интернет или мобилен телефон. Тук спада разпространяването на:

обидни, заплашителни и подигравателни текстови съобщения по мобилен телефон, електронните средства за комуникация или в социалните мрежи;

разпространяване на материали, които уронват достойнството на детето или го унижават: снимането на детето с мобилен телефон и свободното разпространяване на снимки или видеозапис в интернет или по други канали без негово съгласие, кражба на самоличност, разпространение на слухове в социалните мрежи др.

Разлики между тормоз и игри и закачки между децата:

- Ако децата се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат внимание, то най – вероятно става дума за игра.
- Ако едно от децата е видимо напрегнато, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другото дете е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най – вероятно става дума за тормоз.
- Ако детето не се чувства добре от закачките и подигравките, тогава поведението може да е тормоз.
- Ако детето, към когото са отправени подигравките, поиска от другото дете да спре и той или тя не спират да се подиграват, тогава става дума за тормоз.
- Ако детето, който дразни, продължава да дразни или дразни отново и отново, това е тормоз.
- Ако дразненето е за нещо, което детето не може да промени (височина, носене на очила,тегло, способност да чете, атлетически способности и пр.), тогава може да е тормоз.
- Ако има и други хора наоколо, които наблюдават ситуацията и се окуражават или се присъединяват към ситуацията на подигравки, това е тормоз.
- Ако едното дете е по – силно или по – популярно, по – голямо на възраст или по – властно, това може да е тормоз.

Разпознаване на тормоза и насилието:
А/ Един от признаците, че дете може би е жертва на кибертормоз, е рязката смяна на настроението и поведението му при използване на интернет или при получаване на обаждане по мобилен телефон – например детето става мълчаливо и боязливо.

Б/ Разпознаването на физическото насилие включва следните физически и поведенчески показатели:
- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;
- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едносрични отговори;
- безпокойство и крайности в поведението - от агресивност до пасивност;
- лоша представа за себе си - децата смятат, че са заслужили насилието;
- прекалена отстъпчивост на детето и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;
- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;
- влошаване на успеха от обучението и чести отсъствия от училище или ДГ;

чести отсъствия от определени учебни часове;
В/ Разпознаването на психическото насилие включва следните физически и поведенчески показатели:
- детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си;
- агресивно поведение и/или поведение, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;
- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или за нивото на развитие на детето;
- бягане и криене, включително зачестили бягства от училище;
- загуба на доверие, неучастие в общите занимания, ниска самооценка;

Г/ Разпознаването на сексуалното насилие включва както изброената по-горе симптоматика, така и различни прояви на поведение (имитация на сексуален акт, разголване, използване на език, свързан със сексуални действия и т.н., които са нехарактерни за съответната възрастова група деца).

ЦЕЛ НА ПОЛИТИКА ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТОРМОЗА В ДГ „ЧЕРВЕНАТА ШАПЧИЦА“

- Насърчаване на положителните взаимоотношения.
- Гарантиране, че децата са наясно, че всеки проблем, свързан с тормоз, ще бъде разгледан внимателно и ефективно.
- Персоналът на ДГ „Червената шапчица“ свежда до знанието на директора и родителите по отношение на техните опасения относно тормоза.

- Родителите подкрепят политиката за противодействие на тормоз като подпомагат координационния съвет, участват в мероприятия на ДГ.

РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПОЛИТИКАТА ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТОРМОЗ И НАСИЛИЕ НА НИВО ДЕТСКА ГРАДИНА И НА НИВО ДЕТСКА ГРУПА. ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕВЕНЦИЯ И ИНТЕРВЕНЦИЯ (РЕАКЦИЯ).

Същност

- Включване на родителите като неизменен участник в процеса на превенция и на интервенция;
- Осигуряване основните ресурси и съвместна работа с институциите, за да може ефективно да противодейства на насилието.
- Изграждане на система за управление на поведението както в детската група, така и на ниво детска градина.

Политиката включва:

- мерки и дейности за превенция и намеса (реакция), които имат за цел ограничаване и елиминиране на рисковите фактори допринасящи за насилие;
- разписани механизми и отговорности за действие в ситуации на насилие или в риск от насилие.
- Интервенциите включват действия и мерки, които целят спиране и разрешаване на възникнала вече ситуация на тормоз, като се отчитат индивидуалните потребности на всяко дете, въвлечено пряко или косвено в ситуацията, и се прилага принципа на най-добрия интерес на детето.
- обучение за допълнителна подкрепа на педагозите за работа с деца с деструктивно поведение, проявяващи тормоз в детската градина.
- сътрудничеството с други, външни за ДГ служби, организации или институции.
- Изградена е ефективна система за дежурства и пропускателен режим в ДГ.

ДЕЙНОСТИ НА НИВО ДЕТСКА ГРАДИНА:

А/ Превенция на тормоза на ниво детска градина включва следните дейности: оценка на проблема, създаване на координационен съвет, изготвяне на план за противодействие на тормоз и създаване на единни правила.

1. Оценка и анализ на проблема:

Оценката в ДГ „Червената шапчица“ се извършва в началото и в края на учебната година Оценката (пакет от психологически инструменти- Приложение 3) се организира от

училищното ръководство и психолога на ДГ и за тази цел се използват инструменти като анкети с родители и учители, разговори с родителите, превантивни дейности с представители на институциите и др. Чрез оценката на проблема се дава отговор на въпросите: Осъзнава ли се проблемът и какво се знае за него? Кои видове и какви форми на тормоз има в ДГ? Колко често те се проявяват? Къде са местата, на които най-често се случват? Кои са участниците? Как се е реагирало до момента? Какво следва да се предприеме, за да бъде реакцията ефективна?

Резултатите от оценката и наличието на проблем се обсъждат на педагогически съвет с участието и на непедагогическия персонал, а в подходящ формат – и с родителите и децата.

Правилатата и процедурите за недопускане на прояви на насилие и тормоз в ДГ „Червената шапчица“ е необходимо да се допълват и актуализират; да се изгради система за превенция в детската група – децата да бъдат включени в подходящи образователни дейности, ателиета, които да ги възпитават в уважение и толерантност към различията, да изграждат етика на взаимоотношенията, кое поведение е приемливо и кое – не и как да реагират на неприемливо поведение. Необходимо е възпитаване у децата на социални умения и нагласи, които не допускат насилие във взаимоотношенията.

2. Създаване на координационен съвет

ДГ „Червената шапчица“ има изграден Координационен съвет с ясни функции и делегирани отговорности, който отговаря за планиране, проследяване и координиране на усилията за справяне с тормоза. За учебната 2022/2023 г. съветът е в състав:

Председател:
Галина Недева – директор
Членове:
1. Катерина Стаменова – старши учител
2. Валентина Лилова – старши учител
3. Диана Видолова - учител
4. Росица Георгиева - психолог

Изготвяне на план за противодействие на тормоз за съответната учебна година

На базата на извършената оценка в началото на всяка учебна година координационният съвет изготвя план за съответната учебна година за противодействие на тормоза. Този план съдържа описание на всички дейности по превенция и интервенция и е със срок една учебна година.

3. Създаване на единни правила в ДГ „Червената шапчица“

Създаването на единни правила е неизменна част от превантивните дейности, които се предприемат на равнище детска градина. Този процес се свързва със следните дейности:

- Формулиране на правила на поведение и ценности,

договаряне на единен механизъм, включително разписани ясни отговорности, за реагиране при всяка проява на тормоз и насилие;
- Разработване на предложения за промени в Правилника за дейността на училището и обсъждането им с училищната общност; Приемане на съгласуваните промени;
- Прилагане на програми за развитие на личните и социалните умения на децата;
- ясно разпределение на конкретни отговорности на всички служители в детската градина;
- Подобряване на системата от дежурства с оглед обхващане на местата, в които на етапа на оценка е установено, че има риск от извършване на насилие/ тормоз;
- Подобряване на системата за съобщаване на случаи на тормоз;
- включване на експерти, родителите, отговорните служби, организации и специалисти, както и самите деца в процеса на създаване и реализиране на всички интервенции;
- Повишаване квалификацията на учителите и помощния персонал чрез провеждане на специализирани обучения за справяне с критични ситуации и за превенция и противодействие на насилието и тормоза в детската градина;

Б/ Интервенцията на ниво ДГ включва водене на дневник и процедури за управление на информацията, инициране на работа по случай и насочване на случай към други служби.

1. Водене на дневник със случаи и управление на информацията

Дневникът със случаи в ДГ „Червената шапчица“ се създава единствено за целите на анализа и планирането на цялостна политика за противодействие на насилието и тормоза в ДГ.

- В Дневникът със случаи се документират единствено ситуациите, съответстващи на нива две и три според приетата класификация (Таблица 1), при които е необходима и намесата на координационния съвет. Ситуацията, която следва да се впише в Дневника със случай, съдържа следната информация:
- Дата;
- Какво се е случило – кратко описание на ситуацията, кога се е случило, кои са участниците;
- Кой служител е регистрирал ситуацията – име и подпис;
- Какво е предприето като действия (интервенция);
- Кои отговорни участници са информирани (институции, органи, родители);
- Как е приключила ситуацията или на какъв етап е и какво предстои.

На базата на вписаните ситуации, координационният екип извършва оценка на риска. Екипът е отговорен за анализа и разпознаването на ученици, които участват и се въвличат в ситуации на тормоз, без значение дали извършват проявите или са пострадали от насилието. Анализът е подчинен на цели за извеждане на необходимост от индивидуална работа по случай с ученик, който се намира в ситуация на риск. Екипът създава процедура за откриване и работа по случай в ДГ „Червената шапчица“.

2. Процедура за откриване и работа по случай (Таблица 1)

При предприемане на индивидуална работа по случай с ученик на базата на направения анализ, координирането на работата се осъществява от учителя детска група. Информацията за вписаните в Дневника случаи на училищен тормоз се съхранява само при психолога и директора на ДГ „Червената шапчица“ или по изключение, при друг член на координационния съвет, определен от директора на детската градина

3. Насочване на случай от ДГ „Червената шапчица“ към други служби.

При идентифициране на ситуация на тормоз, следва незабавно да се уведомят органите за закрила на детето: ОЗД и/или полиция.

Уведомяването е задължение на всеки гражданин по силата на Закона за закрила на детето (ЗЗД), следователно сигнал до отдел „Закрила на детето“ и/или Районно управление „Полиция“ трябва да подаде гражданинът или служителят на детската градина, идентифицирал тормоза. Това може да бъде учител, възпитател, директор, психолог, служител от непедагогическия персонал, както и Координационният съвет като колективен орган.

Конкретните стъпки при подаване на сигнал за тормоз към външни служби са представени в **Приложение 2.**

Уведомените институции започват проверка на сигнала по реда на Координационния механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенци.

ДЕЙНОСТИ НА НИВО ДЕТСКА ГРУПА:

Превенция на тормоза на равнище детска група включва обучителни дейности и работа с детската група.

При работа на равнище детска група се прилагат всички форми на групова работа,

- Решаване на казуси;
- Ролеви игри, споделяне на опит, като се използват педагогическите ситуации по образователни направления, както и различни допълнителни форми на педагогическо взаимодействие. Водеща роля в тях има учителя детска група.

Необходимо е да се извеждат теми от учебното съдържание, които може да се използват за работа и анализ по проблема насилие, свързани с правата на децата, ценностите, социалните роли, функционирането на групите и институциите и т.н.

Целта е да се създаде пространство, в което се говори открито за тормоза и се работи за формирането у децата на нагласи и социални умения, недопускащи насилие, като например емпатия, толерантност и уважение към различията, решаване на конфликти и др. Децата трябва да се стимулират първо сами да дават отговори на поставените въпроси, а след това да се предлагат официални дефиниции.

Всяка първа дискусия трябва да започне с договаряне на правилата за работа, като например – всеки има право да каже какво мисли, всеки има право да бъде изслушан.
Основните теми могат да бъдат:

- Какво представлява тормозът, разпознаваме ли го и как можем да докладваме за случаи на тормоз?
- Какви са преживяванията на извършителя, последователите, потърпевшия и наблюдателите? (някои видове поведение като присмиването може да изглеждат като игра или шега, но обиждат и водят до негативни емоции у този, към когото са насочени и до това той да се чувства унизен или заплашен).
- Как се чувстваме, когато видим прояви на тормоз и какво правим?
- Какво можем и искаме да направим?
- Кои са основните ценности, правила на поведение, които следва да приемем? Как можем да ги прилагаме?
- Изработването на общи правила на поведение и договаряне на процедура, в случай на нарушаване на правилата. Правилата се поставят на видно място в занималнята на групата, за да могат децата да се придържат към тях в конкретни ситуации.

Интервенцията на равнище детска група се отнася до ситуациите от ниво едно и две според приетата класификация (Таблица 1).

- Необходимо е да се реализират съвместни действия между учител и психолог.

Когато са налице поредица от ситуации от първо ниво, в което са въвлечени различни участници, може да се предприемат допълнителни ситуации с цялата група с подкрепата на психолога. За целта би могъл да се покани и външен за ДГ специалист. Ако са налице други повторяеми фактори – например ситуациите се случват по едно и също време или в присъствието на определено дете, тези фактори следва да се вземат предвид и по преценка на учител, който ги констатира, да се информира координационния съвет. Ситуацията от второ ниво се вписва в Дневника за случаи на тормоз, като са определени участниците, направен е анализ от координационния съвет и са предприети мерки, които могат да включват индивидуална работа по случай и/или работа с детската група. Съвети към учителя (насоки за интервенция) за справяне с различни ситуации на тормоз са поместени в Приложение 1.

- Включване на родители:

Привличането на родителите е важна част от реализирането на училищната програма и важно условие за нейната ефективност. Родителите се привличат като партньори в дейностите по превенция, както и в случаите на интервенция.
Родителското съдействие може да има различни измерения, като:

- родители - специалисти от областта на помагащите професии (психолози, социални работници, медиатори, лекари и др.) или други професии, които могат да бъдат полезни, с чиято помощ могат да се реализират полезни инициативи;
- родители, които могат да станат посредници между ДГ и родителите или други организации и институции;

- родители, които могат да осигуряват ресурси – услуги или финансови средства, за изпълнение на дейностите на ДГ.

При включване на родителите се има предвид следното:
- във всички случаи е необходимо родителите да бъдат уведомени за случилото се, както и за предприетите от ДГ действия за разрешаване на ситуацията;
- родителите да не критикуват другото дете или групата деца, а да се опитат да погледнат на ситуацията през погледа на другата страна;
- родителите трябва да бъдат запознати, че критиките на другото дете или деца от тяхна страна само ще задълбочат конфликта;
- разговорът трябва да бъде проведен на подходящо място, в партньорски взаимоотношения, като се предостави отворено пространство за споделяне на техните опасения и гледни и да бъдат изведени конкретни договорености кой какво може да предприеме и какво се очаква като резултат;
- учителят може да насочи родителите за консултация с училищния психолог или с други специалисти при необходимост;
- в случай на отказ от страна на родителите за съдействие или възпрепятстване от тяхна страна на действията на ДГ учителят следва да се обърне към координационният съвет за обсъждане на случая.

 Ресурсна обезпеченост :

Ръководство на ДГ „Червената шапчица“ е необходимо да осигури:
- проучване на необходимостта от повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти в областта на справяне с тормоза и провеждане на обучение за служителите;
- изградени механизми за взаимодействие с различни институции;
- обучени специалисти за интервенция в ситуации на тормоз в ДГ „Червената шапчица“, а при липса на такива да се обърне към външни за детската градина специалисти.
- Ако са налице други повторяеми фактори – например ситуациите се случват по едно и също време или в присъствието на определено дете, тези фактори следва да се вземат предвид и по преценка на учител, който ги констатира, да се информира координационния съвет. Ситуацията от второ ниво се вписва в Дневника за случаи на тормоз, като са определени участниците, направен е анализ от координационния съвет и са предприети мерки, които могат да включват индивидуална работа по случай и/или работа с детската група. Съвети към учителя (насоки за интервенция) за справяне с различни ситуации на тормоз са поместени в Приложение 1.

 Включване на родители:

Привличането на родителите е важна част от реализирането на училищната програма и важно условие за нейната ефективност. Родителите се привличат като партньори в дейностите по превенция, както и в случаите на интервенция.

Родителското съдействие може да има различни измерения, като:

- родители - специалисти от областта на помагащите професии (психолози, социални работници, медиатори, лекари и др.) или други професии, които могат да бъдат полезни, с чиято помощ могат да се реализират полезни инициативи;
- родители, които могат да станат посредници между ДГ и родителите или други организации и институции;
- родители, които могат да осигуряват ресурси – услуги или финансови средства, за изпълнение на дейностите на ДГ.

При включване на родителите се има предвид следното:

- във всички случаи е необходимо родителите да бъдат уведомени за случилото се, както и за предприетите от ДГ действия за разрешаване на ситуацията;
- родителите да не критикуват другото дете или групата деца, а да се опитат да погледнат на ситуацията през погледа на другата страна;
- родителите трябва да бъдат запознати, че критиките на другото дете или деца от тяхна страна само ще задълбочат конфликта;
- разговорът трябва да бъде проведен на подходящо място, в партньорски взаимоотношения, като се предостави отворено пространство за споделяне на техните опасения и гледни и да бъдат изведени конкретни договорености кой какво може да предприеме и какво се очаква като резултат;
- учителят може да насочи родителите за консултация с училищния психолог или с други специалисти при необходимост;
- в случай на отказ от страна на родителите за съдействие или възпрепятстване от тяхна страна на действията на ДГ учителят следва да се обърне към координационният съвет за обсъждане на случая.

- Ресурсна обезпеченост :

Ръководство на ДГ „Червената шапчица“ е необходимо да осигури:

- проучване на необходимостта от повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти в областта на справяне с тормоза и провеждане на обучение за служителите;
- изградени механизми за взаимодействие с различни институции;
- обучени специалисти за интервенция в ситуации на тормоз в ДГ „Червената шапчица“, а при липса на такива да се обърне към външни за детската градина специалисти,
- които са обучени за интервенция в ситуации на тормоз;
- информационни материали по темата за насилието и тормоза в детската градина,

ПРИЛОЖЕНИЯ
ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Таблица 1.
КЛАСИФИКАЦИЯ НА ФОРМИТЕ НА ТОРМОЗ И ПРЕДПРИЕМАНЕ НА СЪОТВЕТНИ ДЕЙСТВИЯ

Ниво на тормоз	Отговор на ДГ „Червената шапчица“	Документиране	Последователност на процедурите за интервенция
ПЪРВО НИВО - НИСКО НАРУШАВАНЕ НА ПРАВИЛАТА: **Форми на физически тормоз** са например: леко удряне, бутане, щипане, драскане, дърпане на коса, хапане, подритване, замърсяване или разрушаване на нечия собственост. **Форми на вербален тормоз** са например: подмятания, подигравки, унижение, заплахи, обиди, нецензурни/неприлични коментари; **Форми на психически тормоз** са например: омаловажаване, клюкарене, обиждане, осмиване, засрамване, подвикване, ругаене, клеветене, измисляне на прякори. **Форми на социален тормоз** са например: подмятане на коментари, подиграване, изключване от групови или съвместни дейности, фаворитизация/предпочитания, базирани на различие, разпространяване на слухове.	На първо ниво, по правило, действията се предприемат автономно от учител заедно с родител, като се предприема педагогическа работа – индивидуално, за група деца или детската група. При наличие на щети от материален характер – те се възстановяват. По изключение, ако насилственото поведение се повтаря, педагогическата работа не дава резултат, последствията са по-сериозни; ако се касае за насилие от страна на група към индивид или ако едно и също дете бива тормозено	Ситуациите от първо ниво не се регистрират.	Верифициране на подозрение или откриване на ситуация на тормоз – подробно информиране за случилото се от всички участници. Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници. Уведомяване на родител. Консултации - предприемане на индивидуални разговори с участниците. Мерки и действия от страна на учителя - намиране на решение, което удовлетворява страните. Мониторинг на предприетите мерки и действия.

Форми на сексуален тормоз са например: показване на неприлични жестове и действия, вербален тормоз със сексуално съдържание, разпространение на истории и изображения със сексуален подтекст. **Форми на кибертормоз** са например: обидни обаждания и изпращане на обидни съобщения (SMS, MMS, съобщения в социалните мрежи, др.)	неоднократно в ситуации, класифицирани като първо ниво, то тогава следва се да предприемат действия предписани за ситуации от нива две или три.		

Ниво на тормоз	Отговор на ДГ „Червената шапчица“	Документиране	Последователност на процедурите за интервенция
ВТОРО НИВО **ПОВТАРЯНЕ НА ЕДНИ И СЪЩИ НАРУШЕНИЯ НА ПРАВИЛАТА ИЛИ С ПО- СЕРИОЗНИ ПОСЛЕДИЦИ:** **Форми на физически тормоз** са например: шамаросване, удряне, стъпкване или късане на дрехи, ритане, обграждане, плюене, отнемане и разрушаване на нечия собственост, дърпане на нечий стол изпод него, дърпане за уши или коса. **Форми на вербален тормоз** са например: подигравки, отправени пред целия клас или група, публично унижение, обиди; **Форми на психически тормоз** са например: изнудване, заплашване, несправедливо наказание, забрана за общуване, отхвърляне и манипулация. **Форми на социален тормоз** са например: интригантстване, разпространяване на слухове, публично отхвърляне и игнориране, неприемане, манипулиране и използване. **Форми на сексуален тормоз** са например: сексуално докосване, показване на порнографски материали, показване на	На второ ниво, по правило, действията се предприемат от учителя в детска група съвместно с психолог , представител на координационния съвет, директор и задължително участие на родител. Ако присъствието на родител не е в най- добър интерес на детето, например би го наранил, застрашил безопасността му или би нарушил процедура на ДГ, директорът следва да се обърне към отделите за закрила на детето. Координационният съвет прави оценка на риска и се инициира индивидуална работа по случай.	Ситуацият а на тормоз се описва в Дневника за ситуации на тормоз и се предприема работа по случай. Възстанов яване на щети при наличие на такива. Доклад до директора на ДГ „Червената шапчица“ – г-жа Галина Недева	Верифициране на подозрение или откриване на ситуация на тормоз. Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници. Уведомяване на ОЗД и/или органите на полицията при ситуации с по-сериозни последици по преценка на учителя заедно с психолога или директора; Уведомяването е задължително и незабавно, когато се отнася до случаи на сексуален тормоз, проявяващи се в подтикване или принуждаване към сексуални действия. Уведомяване на родител. Консултации. Мерки и действия - работа на координационния съвет: анализ на ситуациите от регистъра и предприемане на индивидуална работа по случай с ученик в риск от тормоз и разписване на индивидуална програма. Мониторинг на предприетите мерки и действия.

интимни части на тялото и сваляне на дрехи, подтикване или принуждаване към сексуални действия, заснемане в сексуални пози. **Форми на кибертормоз** са например: непоискано заснемане и разпространяване на снимки и видео, злоупотреба с блогове, форуми, социални мрежи.			

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

НАСОКИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ

- Разпознаване на тормоза от страна на учителя.
- Прекратяване на ситуация на тормоз.
- Подход за възстановяване на щетата.
- Действия при тежък инцидент или при повторна ситуация на насилие или тормоз.
- Насочване на детето и неговите родители към програми.
- Действия при насилие на дете срещу член на екипа на институцията.
- Действията при насилие на възрастен срещу дете.
- Намесата и справянето с конкретни ситуации на тормоз и насилие е част от цялостната политика на ДГ „Червената шапчица“ срещу насилието.
- Намесата на възрастните следва внимателно да се обмисли и планира и да бъде с последователно прилагане.
- Важно е да не бъдат омаловажавани и първите прояви на влошаване на отношенията между децата, както и поведението, което е неприемливо. Тези ситуации представляват първо ниво от приетата класификация (Таблица 1 от основния документ).
- Необходимо е още при най-малките сигнали и съмнения за тормоз да се предприемат стъпки, за да се предотврати ескалация на насилието и да се изпрати ясно послание, че такова поведение няма да бъде толерирано.
- Вниманието трябва да бъде насочено както към проявите на физически тормоз, така и към неговите социални и психологически измерения.

Разпознаване на тормоза от страна на учителя:

По-голямата част от ситуациите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите, а някои – от самите деца. Всяка намеса изисква внимателна преценка на ситуацията и нейната тежест. На първо място важно е да се разграничат случаите, в които не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между децата. За целта е необходимо да се наблюдава поведението на децата, включително и на тези, които само присъстват без активно да участват. Следното би могло да помогне за правилна оценка на ситуацията:

- ако учениците се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно става дума за игра;
- ако едно от децата е видимо напрегнато, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другото дете е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно става дума за тормоз;

Когато се касае просто за приятелска игра, учителят може да се намеси, за да предупреди децата да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз е необходимо да се предприемат съответните стъпки, описани в механизма.

Прекратяване на ситуация на тормоз:

Задължение на всеки учител е да се намеси, за да прекрати ситуация на тормоз, на която е станал свидетел или за която е получил сигнал (от дете, родител или друг служител от училището):

- в случай на физически тормоз децата трябва да бъдат разделени и да се прекрати физическият контакт между тях незабавно;
- не трябва веднага да се разпитва за случилото се, да се обсъждат причините за насилието или да се изяснява ситуацията. Това може да се случи на по-късен етап. Важното е учителят ясно да обяви пред всички, че това е насилие и то е недопустимо поведение. В този момент не е добре да се разпитва за подробности и детето, което е потърпевшо, особено в присъствието на детето, което е нанесло тормоза и на други деца, защото това може да урони неговото достойнство.
- Фокусът на интервенцията трябва да бъде насочен към децата - свидетели на тормоза, към средата, а не към участниците в ситуацията на насилие;
- когато става въпрос за първа проява, която не е тежка по отношение на нанесената вреда, може да се приложи подходът за възстановяване на щетата или да се наложи друга предварително съгласувана мярка.

Подход за възстановяване на щетата:

Подходът за възстановяване на щетата се основава на принципа, че „всяка щета, нанесена на друг, трябва да бъде възстановена“ и включва съответните действия в тази посока:

- Важно е преди да се прилага подходът да бъде предварително съгласуван с колектива на ДГ „Червената шапчица“, включително и с децата, и да бъде част от политиката на детската градина.
- Възстановяване на щетата е принцип, който предполага, че хората правят грешки. Грешките следва да бъдат поправени, като същевременно не се налагат наказания. Този принцип подчертава поемането на отговорност за неприемливо поведение и за позитивно решаване на проблема. Възстановяването на щетите успешно може да се прилага за материални и за нематериални щети.
- Подходът за възстановяване на щетите изисква време и по-задълбочен разговор с детето, което е извършило насилие, за да му се помогне да разбере какви са последствията от неговата постъпка. Поради тази причина е най-добре този подход да се приложи от учителя в детската група на детето.
- Важно е учителят със спокоен и умерен тон, както и с държанието си, да покаже ясно, че проблемът е в начина на поведение, а не в личността на самото дете, и че се действа с оглед отново да се възстановят ценностите, към които детската градина се придържа, а не за да бъде санкциониран:
- Като първа стъпка учителя изслушва детето и не е желателно детето да се изслушва съвместно с потърпевшото дете;
- Ключов момент във възстановяването на щетата е, че учителя разговаря с

детето, а детето само предлага как ще поправи грешката си, с което отново ще се възстанови нарушената ценност. С това негово предложение трябва да се съгласи и детето, което е бил потърпевшо от тормоза. Този процес се посредничи от учителя или психолога;

- След изясняване на ситуацията и постигане на договорености, учителя за определен период от време проследява поведението на децата и дава обратна връзка.
- Психолога също може да подпомогне работата на учителя като наблюдава детето във взаимоотношенията му с другите деца и даде насоки за действията и мерките, които учителят да предприема при необходимост;

Действия при тежък инцидент или при повторна ситуация на насилие или тормоз:

При повторна ситуация на насилие или когато има случай на тежък инцидент се следват предписанията от механизма, описани в Таблица 1. Класификация на формите на тормоз и предприемане на съответни действия:

- При тежки инциденти се препоръчва работа в групов формат (например работа с цялата детска група), като кризисната интервенция е от минимум 45 минути до 1 час и 30 мин. в определени рамки

- Затворено пространство, в което участниците не допускат нови лица, и др. По този начин се предлага пространство, в което да се вентилират емоциите от преживяното и да се даде възможност за преработка. Най-подходящо е тази интервенция да бъде извършвана от училищния психолог, а при липсата на специалист да се обърнат веднага към специалист извън детската градина.
- Честа спонтанна реакция на възрастните е заставането на страната на „жертвата" и наказване на „насилника". Ключово при интервенцията на възрастните е приемането на разбирането, че детето, обект на тормоз, не се нуждае от състрадание, а детето, извършител на тормоз, не се нуждае от наказание, особено което го унижава, а от разбиране и емпатия (съпреживяване), за да може то да развие това чувство към другите. Липсата на емпатия е една от основните причини, поради която се упражнява тормоз;
- Работата с деца, които са обект на тормоз, трябва да бъде насочена към формиране на умения за справяне с подобно поведение. Важно е учителя да поговори с детето, по възможност още същия ден (или веднага след като е разбрал за случая, ако се касае за ситуация, за която е научил случайно) и да разбере какво точно се е случило. Ако е необходимо отделни факти могат допълнително и дискретно да бъдат проучени;
- Погрешно е открито и публично пред другите деца да се оказва подкрепа на потърпевшото дете, защото това допълнително ще урони достойнството на детето пред неговите връстниците. При този първи разговор е важно да се предложи на детето подкрепа, като се разговаря с него какво точно ще му помогне да се почувства сигурно;
- Необходимо е да се подчертае поверителността на разговора, като се спомене кои ще бъдат уведомени за случилото се;
- Детето трябва да почувства доверие и сигурност за споделяне, което е особено важно ако насилието се повтори;
- Не е препоръчително да се прави среща между детето, върху което е упражнено насилието, и детето, което е извършило насилието, с цел да се помирят и да се разберат. Такива срещи могат да доведат до неблагоприятни последствия;
- Наблюдавайте детето в следващите дни, за да се уверите как се чувства и при необходимост отново разговаряйте с него;
- Насърчаване за грижа спрямо тормозеното дете.
- Насочването на детето и неговите родители към консултация и психологическа работа следва да се осъществява от психолога или от учителя.
- Важно е насочването да се направи конкретно и с грижа, за да могат родителите и детето да се възползват, а не да го приемат като мярка за наказание.

Действия при насилие на дете срещу член на екипа на институцията:

- Действието се прекратява незабавно от възрастен, който е в близост до мястото на извършеното насилие.
- Оказва се помощ в случай, че има пострадал/и.
- Детето трябва да бъде отделено с оглед на възстановяване на сигурността.
- Отделянето на детето може да бъде временно до успокояването му, осъществява се психологическо консултиране.

- Уведомяват се родителите на детето.
- С детето започват дейности за установяване на причините, изясняване на ситуацията, оценка на проблема.
- С него задължително разговаря психолог или педагогически съветник. Последният дава становище след оценката на проблема и поведението за целите на вземането на решение за последствията от педагогическия съвет.
- ДГ организира провеждане на педагогически съвет за вземане на решение за последващи действия. Обсъждат се възможни действия и се прави план за работа с детето.

Действия при насилие на възрастен срещу дете:
- При насилие на възрастен към дете незабавно се подава сигнал към ОЗД и/или полицията и се свиква Координационния механизъм за дете в риск.
- ДГ „Червената шапчица“ извършва последващи действия за – описани в Приложение 2: Кога, кой, къде може да подава сигнал за дете в риск.
- С пострадалото дете разговаря психолог, който прави оценка и изготвя становище.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

КОГА, КОЙ И КЪДЕ МОЖЕ ДА ПОДАВА СИГНАЛ ЗА ДЕТЕ В РИСК?

- Кога се подава сигнал за дете в риск?
- Кой може да подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?
- Къде може да се подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?

Кога се подава сигнал за дете в риск?
- Съгласно Закона за закрила на детето, чл. 7 (1) „Лице, на което стане известно, че дете се нуждае от закрила, е длъжно незабавно да уведоми дирекция „Социално подпомагане”, Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи.
- (2) Същото задължение има и всяко лице, на което това е станало известно във връзка с упражняваната от него професия или дейност, дори и ако то е обвързано с професионална тайна”.

Кой може да подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?
- От страна на ДГ „Червената шапчица“ всеки един професионалист, работещ в системата на образованието, може да подаде сигнал към отдел „Закрила на детето” по местоживеене на детето. Това може да бъде директор, учител, педагогически съветник, училищен психолог, възпитател, хигиенист и т.н. Сигналът може да бъде подаден от името на ДГ, на Координационния съвет, като се

описва цялата събрана информация по случая. По този начин се действа институционално и се подкрепя учителят, който е установил тормоза и риска за детето.

- Съгласно Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (чл.10,ал.5) в случаите отнасящи се до насилие над дете, се разглеждат и анонимни сигнали.
- В случай на подозрение за ситуация на тормоз, всеки служител в ДГ може да проведе консултация като се свърже с Националната телефонна линия за деца и разговаря с експерт на телефон 116 111.
- В ситуации на кибернасилие и кибертормоз – с националния център за безопасен интернет на телефон: 124123 или чрез сайта: www.safenet.bg .

Къде може да се подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?

- Към Държавната агенция за закрила на детето функционира Национална телефонна линия за деца 116 111. Националната телефонна линия за деца предоставя консултиране, информиране и помощ по всякакви въпроси и проблеми, свързани с деца. Към нея при необходимост могат да се обръщат за съдействие и професионалисти. Националната телефонна линия за деца с номер 116 111 е с национално покритие, достъпна от територията на цялата страна, напълно безплатна за обаждащите се, независимо дали звънят от стационарен или мобилен телефон. Тя функционира 24 часа в денонощието.
- В случаи касаещи насилие и тормоз в интернет (кибернасилие и кибертормоз), сигнал може да се подава към Националния център за безопасен интернет.Към центъра функционира консултативна линия, отворена в работните дни между 10.00 и 16.00часа на телефон: 124 123, имейл: helpline@online.bg и чат в сайта: www.safenet.bg . Консултациите на линията са анонимни и на нея могат да се свързват както деца, така и професионалисти и родители.
- Сигнал може да бъде подаден и към националния телефон за спешни повиквания: 112.
- Според Координационния механизъм, в случай че сигналът за насилие бъде приет от някой от визираните органи за закрила – получен от дирекция „Социално подпомагане“/отдел за закрила на детето, Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи, съгласно чл. 7 от Закона за закрила на детето той е длъжен да уведоми за това останалите незабавно до 1 час от регистриране на сигнала, включително по телефон и факс. Сигналът се изпраща в дирекция „Социално подпомагане” по настоящия адрес на детето.

Съгласно Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (чл. 10, ал. 5) в случаите, отнасящи се до насилие над дете, се разглеждат и анонимни сигнали.

Съгласно Координационния механизъм във всеки един отдел „Закрила на детето” при дирекция „Социално подпомагане” началникът на отдела е на разположение, като той определя отговорен социален работник. В отдел „Закрила на детето” определеният отговорен социален работник извършва проверката на сигнала до 24 часа от постъпване на сигнала.

При проучването на сигнала социалният работник може да потърси съдействие от страна на ДГ – информация за детето, за взаимоотношенията му с децата, впечатленията на учителите, т.е. информация, с която да бъде направена оценка на случая.

При проучването на сигнала и предприемането на действия се изисква работа в екип от страна на различни специалисти. От една страна, за да се направи точна оценка, а от друга, за да бъдат съгласувани действията на различните специалисти.
В случай че бъде установен риск за детето, то ще бъде отворен случай, т.е. ще бъдат предприети мерки за закрила. Ще бъде изготвен план, в който ще бъдат описани планираните мерки, като социалният работник ще следи за изпълнението на плана.
В работата с децата и техните семейства всеки професионалист има своята роля.
Ролята на социалния работник е свързана с проучване на семейната среда и предприемане на мерки за закрила. В същото време той има правомощията и ангажимента да консултира родителите, да подпомогне тяхната ангажираност в работата с детето на равнище училище. Социалният работник може да консултира семейството, да насочи родителите и детето към подходящи социални услуги и консултации.
Мултидисциплинарният екип на местно равнище следва да си постави единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение. Всеки един от посочените по-горе участници в мултидисциплинарния екип набелязва и предлага на останалите от екипа конкретни задачи по случая, които да изпълни, съобразно собствените си правомощия и в съответствие с нормативната уредба. Конкретните задачи за изпълнение следва да бъдат зададени така, че да може всеки участник да действа съобразно оперативната си самостоятелност, като изпълнението на конкретните дейности и задачи бъде подкрепено със съдействието на останалите участници и в същото време това да спомогне за крайния резултат – дългосрочна цел, която трябва да гарантира в най-голяма степен интереса на засегнатото дете.
Работата в екип ще даде възможност и за обратна връзка между различните специалисти, работещи с детето и неговото семейство, за успехите или трудностите при изпълнението на планираните цели.

Методически насоки и съвети за представяне на темата за тормоза и насилието и за видовете тормоз и насилие в ДГ „Червената шапчица“:

- Защо е важно темата за тормоза да бъде дискутирана в училище?

Децата не винаги осъзнават ефекта от своите думи и действия и често не могат да разграничат как на пръв поглед безобидна игра прераства в тормоз или насилие, който може да нанесе трайни физически или психически вреди за жертвата.

- Как да представим темата пред нашите деца?

Важно е да се чуе мнението на всяко дете и да подсигурим среда , в която никой да не се почувства обиден – някои деца може би вече са били жертва или причинител на насилие и тормоз.

Насоки:

- Коментирайте с децата, че мнението на всеки е важно и че няма правилен или грешен отговор на задаваните въпроси.
- Провокирайте реакции по темата, като се допитвате до опита на децата и използвайте отворени въпроси, при които отговор с „да“ или „не“ е не достатъчен.

Какво според вас е тормоз?, Какво е психически тормоз?,Къде е разликата между играта и насилието? и т.н..

- Казуси или истории – този метод включва представянето и анализа на инцидент, история или сценарий, който се е случил или би могъл да се случи. Добре е да подготвим няколко казуса, които да са реалистични за нашата среда;
- Разиграване на ролеви игри – Ефикасен метод за моделиране и прилагане на практика на нови умения в една безопасна и оказваща подкрепа среда. Разделете детската група на две или повече малки групи и дайте на всяка група задача да разиграе различен вид тормоз. Всеки в групата трябва да има роля – жертва насилник, наблюдател и т.н. Дискутирайте впоследствие как всеки от „актьорите“ се е почувствал и попитайте „зрителите“ как биха постъпили на мястото на някой от героите. Ролевите игри позволяват да се преживее реална ситуация без реален риск. За осъществяването е им е необходимо да бъдат изградени правила, а именно: Не е позволен физически контакт или нагрубяване; Актьорите не бива да използват реални имена.
- Допълнителни ресурси – Важно е работата да продължи през цялата учебна година, за да има дългосрочен ефект. Може да се направи опит за адаптирането на различни ресурси и използването им в педагогически ситуации, и в свободното време, като например табло на разбирателството, изложба на тема „Детска градина без тормоз“, филм с дискусия, информационни дейности.

Идеи и ресурси за допълнителни дейности могат да бъдат открити на:

- „Класна стая без тормоз“ – наръчник за учители
- „Онлайн тормозът“ – наръчник за учители
- „Деца, родители и учители срещу езика на омразата“ – наръчник съдържащ 10 примерни теми, които могат да се използват за работа с деца 1 – 4 клас в часовете по различни предмети
- Учебна тетрадка „Деца и учители срещу езика на омразата“ – съдържа забавни задачи за децата, чрез които да се задълбочи разбирането им за различията и толерантността
- „Случилище.бг“ – сбор от добри материали и практики по темата